

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידיעת הארץ

אל-קודס – בעקבות עומאר בן אל-ח'טאב

ג'בל אל-מוכבר, טיילת גולדמן, אבו תור, "כיכר עומאר בן אל-ח'טאב", כנסיית הקבר, מסגד
עומאר, שער השלשלת אל הר הבית והמסגדים

**"שער פתוח מן השמים, משערי גן העדן,
אשר החמלה והרחמים יורדים ממנו על ירושלים מידי בוקר"**
(אל-מקדסי)

נוף פנורמי של ירושלים, מתוך: ויקיפדיה

מאת: **אגבאריה מוחמד רדא**

עיבוד ועריכה: **רונית בין**
עריכה לשונית: **אפרת חבה**

תשע"ז, 2017

רחוב הנביאים 30, בניין ארלדן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054
אגף של"ח וידה"א – inbalba@education.gov

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים לאתרי משרד החינוך.
תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות שבו, הוא באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.

פנימי, לא להפצה

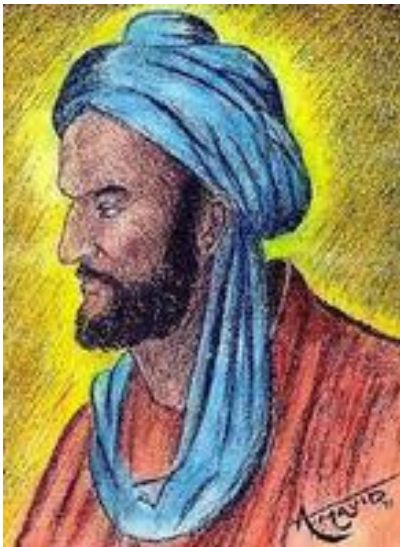
אל-קודס – בעקבות עומאר בן אל-ח'טאב

ג'בל אל-מוכבר, טיילת גולדמן, אבו תור, "כיכר עומאר בן אל-ח'טאב", כנסיית הקבר, מסגד עומאר, שער השלשלת אל הר הבית והמסגדים

**"שער פתוח מן השמים, משערי גן העדן,
אשר החמלה והרחמים יורדים ממנו על ירושלים מידי בוקר"**
(אל-מקדסי)

בראשית האסלאם, ירושלים הייתה בשליטתה של הקיסרות הביזנטית. המוסלמים ראו בקיסרות מקור לעושר רב, והנביא מוחמד הבטיח למאמיניו את ארמונות הקיסר ואת אוצרותיו. הח'ליפה הראשון, אבו בכר, פתח את מסעות הכיבוש האסלאמיים. במהלכם, צרה האימפריה המוסלמית החדשה על ירושלים כשנתיים. בשנת 638, כבשו המוסלמים את ירושלים ובא קץ התקופה הביזנטית. ירושלים הייתה בידי המוסלמים עד שנת 1099, אז כבשו אותה הצלבנים. אם כן, התקופה הערבית הקדומה בירושלים נמשכה 461 שנים. לפי המסורת המוסלמית, הגיע הח'ליפה השני, **עומאר בן אל-ח'טאב**, לקבל את כניעת העיר. עומאר ערך חוזה עם תושבי העיר, **חוזה עומאר**, שהוא למעשה כתב חסות המגדיר את מעמד התושבים באימפריה החדשה באזור. לאורך התקופה המוסלמית, עד שנת 1099, שלטו בארץ ישראל שלוש שושלות: בית אומיה, בית עבאס והשושלת הפאטמית. למעשה, למעט

תקופת ביניים קצרה שבה שלטו הצלבנים בארץ, שלטו בה המוסלמים במשך 1,300 שנה.

עומאר אל-ח'טאב, אילוסטרציה
מתוך: [Islamic civilization](#)

עד הכיבוש האסלמי, הייתה ירושלים עיר קדושה ליהודים ולנוצרים בלבד. לקדושתה למוסלמים יש כמה מקורות ואמונות, בראשונה, הפסוק הראשון בסורת אל-אסרא בקוראן: "سبحان الذي أسرى بعبده ليلاً من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى الذي باركنا حوله لنريه من آياتنا إنه هو السميع البصير" – השבח למי שגרם לעבדו ללכת בשעות הבוקר המוקדמות (בלילה) מהמסגד אל-חראם (כעבה) אל המסגד אל-אקצא (הרחוק) בכדי להראות לו את הנסים (של אלוהים).

עם התקדשות העיר אף למוסלמים, התבטאה הנוכחות המוסלמית בירושלים בהיבטים שונים: היבט דמוגרפי – הגירה מוסלמית לעיר;

היבט פיזי – הקמת מוסדות חינוך ודת מוסלמיים ובניית **הרובע המוסלמי**; היבט דתי – מעבר מרכז הדת **להר הבית** והיותו שוב מרכז פולחני לאחר מאות שנים של עזובה; היבט תרבותי – יצירת פולקלור ערבי והיות השפה הערבית השפה המדוברת בעיר.

עומאר בן אל-ח'טאב (586-644) היה הח'ליפה השני, הוא שלט בשנים 634-644 ונחשב למניח היסוד לאימפריה המוסלמית. יחסו להתיישבות יהודים בירושלים בתקופתו אינו לגמרי ברור. יש הטוענים כי לא התיר ליהודים להתיישב בירושלים, ויש הטוענים כי התיר ל-70 משפחות יהודיות להתיישב בעיר.

כך או כך, העניק הח'ליפה עומאר חופש דת ליהודים ודרש מהם רק מס גולגולת ומעשר תבואה. קודם שלטונו, סבלו היהודים מרדיפות הנוצרים.

מסלול הסיור עוקב אחר מסעו של עומאר בן אל-ח'טאב בירושלים, מסע שפתח את התקופה המוסלמית בה. ראשית המסלול בתצפית מטיילת גולדמן בגיבל אל-מוכאבר (ארמון הנציב) אל מרחב העיר העתיקה. בתצפית ננסה לדמיין את הרגע שבו צפה עומאר אל ירושלים לראשונה. נלך בעקבותיו בכניסתו אל העיר ובמפגשו עם הפטריארך סופר'וניוס, נבקר בכנסיית הקבר, במסגד עומאר ובמתחם הר הבית – במסגד אל-אקצה ובכיפת הסלע.

פרטי המסלול

משך זמן המסלול : כ-6 שעות (ללא נסיעה).

אורך המסלול : כ-5 ק"מ.

נקודת התחלה : תצפית מגיבל אל-מוכאבר, מטיילת גולדמן, נ"צ (22282/62897).

נקודת סיום : שער האשפות, נ"צ (22228/63134).

מגבלות

- כניסה למתחם הר הבית **מחייבת תיאום ביטחוני עם המשטרה**.
- הכניסה משער המוגרבים שליד הכותל המערבי.
- המתחם פתוח למבקרים בין 7:30 ל-10:30 בבוקר, ובין 13:30 ל-14:30 בצהריים.

דגשי בטיחות

- יש לברר במשטרה מצב ביטחוני בקטע המסלול משער יפו דרך כנסיית הקבר, מסגד עומאר ושער השלשלת למתחם הר הבית.

- יש לנקוט משנה זהירות בחציית כבישים.

דרגת קושי : קלה-בינונית, אינו בר-נגישות .

ציוד מיוחד : לבוש צנוע הכולל כיסוי ראש.

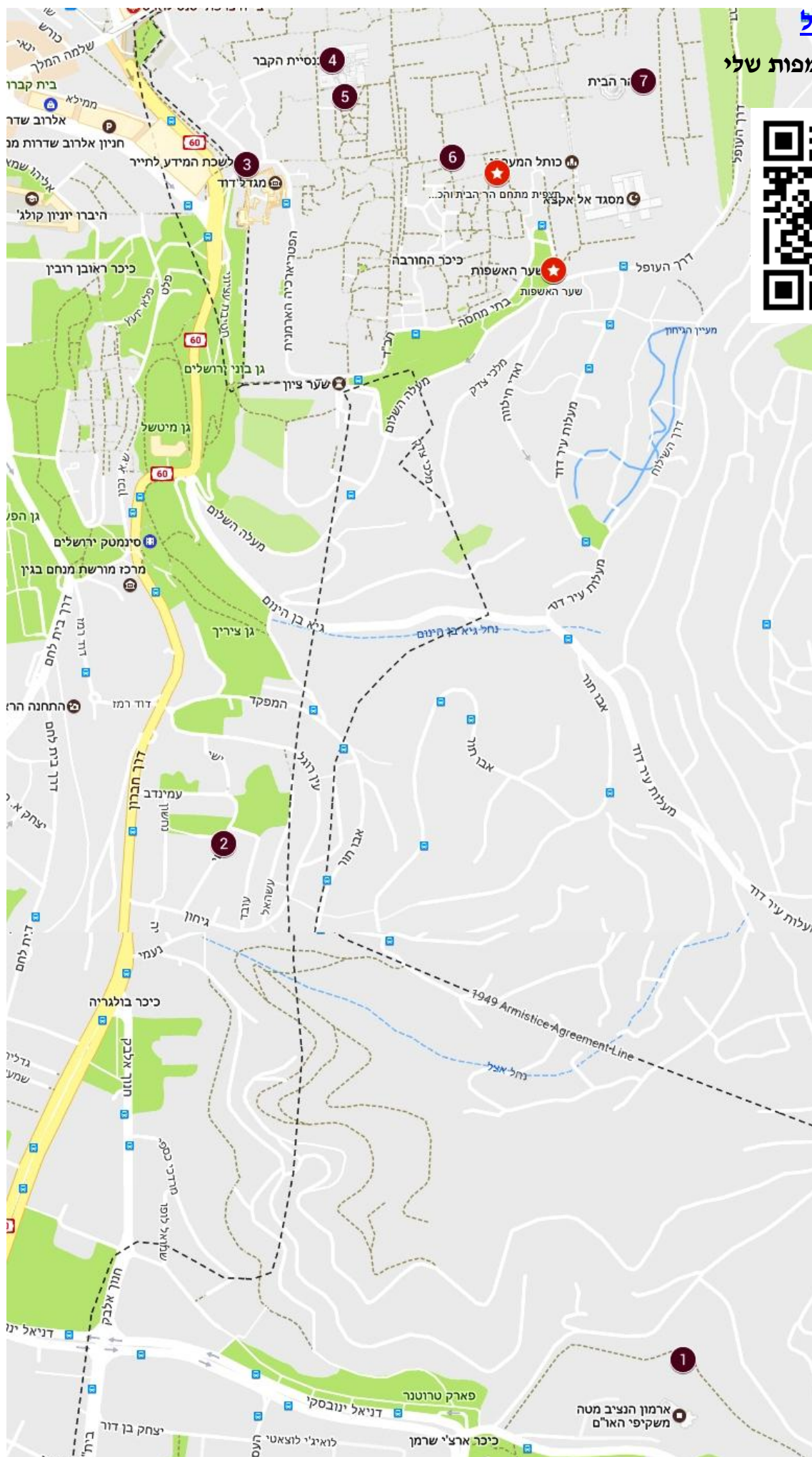
אתרים בתשלום : **מגדל דוד**.

תחילת המסלול בנקודת תצפית **בטיילת גולדמן – ג'בל אל-מוכאבר (1)**. ניכנס בכניסה הדרומית-מזרחית של הטיילת ברחוב על"ר ונתקדם לאורכה אל אחת מרחבות התצפית לעבר העיר העתיקה והמרחב הסובב אותה. נצא מהטיילת, נפנה מערבה (ימינה) אל רחוב על"ר, נחבור אל טיילת שרובר ונלך בה **לשכונת אבו תור (2)**, לרחוב ישי. נלך בו צפונה ונרד במדרגות לרחוב עין רוגל, נפנה בו מערבה (שמאלה) אל רחוב דרך חברון, נלך צפונה ברחוב זה, נעבור את גיא בן הינום ואת ברכת הסולטן, נחצה את הצומת המרומזר מזרחה ונפנה צפונה (שמאלה) אל רחוב חטיבת ירושלים. נלך במקביל לחומות העיר, ברמזור הבא נפנה אל רחוב עומאר בן אל-ח'טאב ונלך בו אל שער יפו, באב אל-ח'ליל, שכניסתו רחבה הנקראת **"כיכר עומאר בן אל-ח'טאב (3)**. דרומית-מזרחית לכיכר נמצאת **מצודת דוד (4)**. אפשר להיכנס למצודה בכניסה המערבית, הסמוכה לשער יפו, או בכניסה המזרחית, מרחוב הפטריארכיה הארמנית. נלך מזרחה ברחוב דוד דרך שווקי העיר העתיקה, נלך צפונה (שמאלה) ברחוב הנוצרים עד רחוב סנט הלנה, נפנה מזרחה (ימינה) אל **כנסיית הקבר (5)**. דרומית לכנסייה עומד **מסגד עומאר (6)**. נתקדם ברחוב סנט הלנה מזרחה ונפנה צפונה (שמאלה) ברחוב שוק הצבעים. הרחוב מתפתל מזרחה ודרומה, וממנו נעבור לרחוב שוק הבשמים. ברחוב דוד נפנה מזרחה (ימינה) וברחוב היהודים נפנה דרומה (ימינה) אל רחוב השלשלת ואל **שער השלשלת (7)** שדרכו נכנסים **למתחם הר הבית ולמסגדים (8)**. הנכנסים להר הבית דרך שער המוגרבים, לאחר תיאום עם המשטרה, צריכים לחזור ברחוב השלשלת מערבה ולפנות דרומה (שמאלה) ברחוב הכותל אל רחבת הכותל, לעלות בגשר העץ שמדרום לרחבת הכותל אל שער המוגרבים. במקום בכניסה להר הבית, אפשר להגיע לנקודת תצפית אל מתחם הר הבית ואל הכותל ברחוב משגב . מסלול הסיור מסתיים בשער האשפות.

מפת המסלול

מתוך: גוגל המפות שלי

ג'בל אל-מוכאבר – ארמון הנציב, טיילת גולדמן (1)

אבו עוביידה בן אל-ג'ראח, מפקד צבאי ואיש אמונו של עומאר בן אל-ח'טאב, קיבל את אישורו של עומאר לצאת לכבוש את ארץ הקודש. אבו עוביידה שלח מכתב לתושבי ירושלים הביזנטית ובו דרש

ארמון הנציב - תצפית, יוטיוב

מהם להיכנע בשלום ולבחור באסלאם. הרוצה להישאר בדתו ולא להתאסלם ישלם אל-גזייה – מס גולגולת, מס חסות (נשים, ילדים, קשישים, נכים ועניים לא נדרשו לשלם) – או שילחמו בו. הפטריארך סופרוניוס סירב לבקשה והתבצר בעיר. אך הצבא המוסלמי עמד בתנאי הקור הקשים, ולאחר מצור של שנתיים על העיר, הסכים ספריוניוס להיכנע בתנאי שהחליפה עומאר בן אל-ח'טאב יהיה זה שיקבל את מפתחות העיר לידיו וזה שירשום את הסכם השלום שכן שמע על הגינותו הרבה.

המסורת המוסלמית מספרת כי עומאר בן אל-ח'טאב הגיע לירושלים מדרום בשנת 638, שש שנים לאחר מות מוחמד ולאחר שנתיים של מצור מוסלמי על העיר. מפסגת רכס זה, ראה את ירושלים – שנקראה אז איליה (איליה קפיטולינה) – במלוא תפארתה לראשונה. המראה המפעים גרם לו ליפול על ברכיו ולקרוא בקול: "אללה אכבר!". קריאתו ההיסטורית של עומאר, היא המקור לשם ההר, ג'בל מוכבאר, ולשם הכפר הממוקם למרגלותיו. אחת משכונות הכפר הגדולות נקראת חי אל-פארוק, ואף היא משמרת בשמה אותו אירוע שכן אל-פארוק (הנבחר) הוא אל-ח'טאב.

המראה שנגלה לעיניו של עומאר בן אל-ח'טאב שונה מהמראה שרואים היום. הכיפות של מסגד אל-אקצה והכיפה המוזהבת שעל אבן השתייה לא עיטרו אז את קו הרקיע, שכן בתקופה הביזנטית האזור היה חסר חשיבות לחלוטין, שומם ובלתי-מיושב ואף שימש מזבלה עירונית. מפת מידבא משקפת את המראה של ירושלים בתקופה הביזנטית: עיר מוקפת חומה, שמרכזה הדתי הוא כנסיית הקבר הביזנטית (שלפי המסורת הנוצרית, ישו נקבר שם לאחר צליבתו) ושכנסיות נוספות מעטרות את מרחב הר הזיתים והר ציון. סביר להניח שאלה המראות שראה עומאר מנקודה זו.

המסורת היהודית מספרת כי במקום זה נפרד אברהם מנערי ויצא אל הר המוריה לבצע את עקדת יצחק: "וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחְבֹּשׁ אֶת חֲמורוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נַעָרָיו אֹתוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ... בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיֵּשָׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֵק. וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נַעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמֹר וְאֲנִי וְהַנֶּגֶר נֵלְכָה עֲדָכָה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשׁוּבָה אֵלֵיכֶם" (בראשית כב, ג-ה). המסורת הנוצרית העניקה להר זה שם נוסף, הר העצה הרעה, או הר המועצה הרעה. המסורת מספרת כי במקום זה נמצא בית הקיץ של כייפא, הכהן הגדול, ובו התכנסה מועצת הסנהדרין והחליטה למסור את ישו לידי הרומאים – ואלו צלבו אותו.

על ראש ההר, נמצא מתחם ארמון הנציב ובו מטה משקיפי האו"ם. על מורדותיו של ההר עומדות השכונות תלפיות מזרח, ג'בל מוכאבר ונוף ציון. מטיילת ארמון הנציב, המורכבת מהטיילות גולדמן,

האז ושרובר, נשקף נוף פנורמי מרהיב: אגן העיר העתיקה, הר הזיתים, מדבר יהודה ואף חלקים ממערב העיר.

אבו תור – גבעת חנניה (2)

שכונת אבו תור היא שכונה חצויה, יהודית-ערבית. בלבה עבר קו הגבול העירוני בשנים 1948-1967 – צדה המזרחי היה בידי ירדן, וצדה המערבי בידי ישראל.

אבו תור, מבט מהר הזיתים, צילום: יאיר ליברמן, מתוך: ויקיפדיה

מסורות מוסלמיות קושרות את שם השכונה לאירועים שונים. מסורת אחת נשענת על הכתוב בספרו של מג'יר אדין (היסטוריון וגאוגרף בתקופה הממלוכית) מ-1495, א-דין מייחס את השם "אבו תור" לאחמד אל־קַדְסִי (הירושלמי) שלחם בצבא צלחא א-דין. אל-קדסי נהג לרכב על גבי שור, ולאחר ניצחון המוסלמים בקרב קרני חיטין ב-1198, קיבל אל־קַדְסִי גבעה זו כאות הערכה על אומץ הלב

שגילה במלחמה בצלבנים. מאז נקראת הגבעה על שמו, והמסורת אף מציינת שהוא קבור במקום.

מסורת אחרת מספרת שכצר צלחא אדין על ירושלים הצלבנית, הוא צפה מגבעה זו אל הר הבית שבעיר הנצורה. אחד משרי צבאו שנלווה אליו התרברב ואמר: "אכבוש את העיר בלא כל מאמץ, רכוב על גב שור". כשבכוונתו לומר שאפילו לסוס לא יזדקק. מאז דבק בגבעה הכינוי "אבו תור".

בראשית המאה ה-19, לא הייתה כל התיישבות או פעילות חקלאית באזור זה. אדוארד רובינסון תיאר את מראה האזור בשנת 1838 וציין בתיאורו כי מעבר לגיא בן הינום מתרומם הר העצה הרעה, ובמדרון חפורים קברים. על הפסגה, מצא רובינסון שרידי בניינים לא-עתיקים. ייתכן שאחד מהם שימש כנסייה קטנה או ציון קבר של קדוש מוסלמי. בתיאורו, התייחס רובינסון לכפר ערבי חרב – כנראה שרידי כפר שניצב במקום במאה ה-17. רובינסון הניח שאלו שרידי הכפר דיר אל-קדיס מודיסטוס, או דיר אבו תור כפי שנקרא בפי הערבים.

טיטוס טולבר ציין כי מאז 1845 חלו שינויים באזור. בביקורו בירושלים בשנת 1857, הוא ראה את השינויים שחלו מחוץ לחומות העיר: גנים ניטעו מעל אבו תור וחלקות חקלאיות עובדו. במפת קונרד שיק מ-1894, אפשר לראות את תחילת ההתיישבות האינטנסיבית במקום: בשטח ההר נראים למעלה מ-20 מבנים. בשנות השמונים של המאה ה-19, הקימו ערבים אמידים שביקשו לצאת מבין החומות כמו היהודים כדי לשפר את תנאי המגורים שלהם את שכונת אבו תור הערבית. הם ביקשו לגור באזור מרווח בקרבת העיר העתיקה, ורוב הבתים שבנו היו גדולים ומפוארים. כן נראים שני טורי בניינים המצוינים בשם "בית יוסף". היו אלו מבני מגורים של יהודים, ולאחר 1929 נטמעו בשכונת אבו תור הערבית.

צילום: יואב דותן, מתוך: [ויקיפדיה](#)

"כיכר עומאר בן אל-ח'טאב" נמצאת סמוך ל**שער יפו – באב אל-ח'ליל** (שער חברון). את השער הנוכחי, בנה הסולטן העות'מאני **סולימן המפואר** כחלק מבניית חומת ירושלים בין השנים 1542-1538. שמו הערבי של השער מתייחס לדרך חברון הקדומה שיצאה ממנו לכיוון דרום. שמו העברי מתייחס לדרך הראשית שיצאה ממנו ליפו, אל הנמל הראשי של ארץ ישראל עד תקופת המנדט. בתקופה הצלבנית, נקרא השער "שער דוד" בשל מצודת דוד הסמוכה אליו.

שער יפו, מתוך: [ויקיפדיה](#)

הפטריארך סופְרוֹנְיוֹס נעתר להסכם הכניעה שהציע **אבו עוביידה בן אל-גראח** והסכים למסור את מפתחות העיר, בתנאי שהח'ליפה עומאר בן אל-ח'טאב יהיה זה שיקבל את המפתחות לידי ושיחתום על הסכם הכניעה. עומאר בן אל-ח'טאב הסכים לתנאי והגיע לכאן לאחר שאבו עוביידה קיבל הבטחה מפטריארך שלא יחזור בו מדבריו.

המסורת המוסלמית מציינת כי עומאר יצא למסע לבוש בגד טלאים עשוי שער גמלים, רכוב על גמל שהוביל משרתו, וכי כל שני קילומטרים התחלפו הח'ליפה והמשרת ברכיבה על הגמל (ביטוי לצניעותו). כשהגיע הח'ליפה למרחק חצי קילומטר מהעיר, ביקשו ממנו אנשיו שירכב הוא

על הגמל ושיחליף את בגדי הטלאים אחרת הנוצרים לא יאמינו שהוא אכן הח'ליפה. עומאר לא הקשיב לאנשיו, הוא טען שהוא בוטח בפנימיותו ובמה שהוא מקרין ואין לו ספק כי ידעו שהוא הח'ליפה. כשהגיעו לשערי העיר, קיבלו אותו הפטריארכים. הם זיהו כי הוא הח'ליפה לפי שלושה סימנים שהוזכרו בספריהם ביחס למנהיג שייקח מהם את העיר: הרגליים שלו מלאות בוץ, לבוש בגד טלאים, מוביל בהמה שעליה רכוב משרתו. שני מקורות נוצריים בני המאה התשיעית מספרים על אודות המפגש בין עומאר וסופרוניוס.

בכניסתו לירושלים, מצא עומאר שלא ניכרו בעיר פגיעות המצור ולא סימני ביזה או הרג שערכו המוסלמים בתושבים הנוצרים, אם כי עדיין ניכר בה ההרס מימי הכיבוש הפרסי בשנת 614 (נתן שור, **תולדות ירושלים**, ב, עמ' 320).

חומות ירושלים מימי הביזנטיים החזיקו מעמד כמעט 600 שנה, עד עומק התקופה הערבית הקדומה. כשהגיע הח'ליפה עומאר לשער העיר, הוא ניצב מול החומה הביזנטית. חומה זו חרבה לבסוף ברעידת אדמה קשה שפקדה את ירושלים בשנת 1033. ברעידת האדמה, נפגעה במיוחד החומה הדרומית, היא נהרסה כמעט כליל. במשך כמה עשורים, נותרה ירושלים ללא חומות, ודרום העיר (עיר דוד והר ציון) עמד חרב ונטוש.

המסורת המוסלמית מספרת שהח'ליפה נכנס יחד אל העיר עם מלווהו היהודי המומר, כעב אל אחבר, והם שוטטו יחד באתרים השונים.

מצודת דוד (4)

מגדל דוד, צילום: רונית בין

מגדל דוד, סיור וירטואלי

מצודת דוד שוכנת בנקודה הגבוהה ביותר בעיר העתיקה. המלך [הורדוס](#) בנה במקום שלושה מגדלי שמירה: היפקוס, מרים ופצאל. המצודה היא כנראה המגדל היחיד ששרד מבין השלושה. למעשה, המצודה היום מורכבת משרידי חומות ומבניינים שבהם שכנו לאורך דורות הכוחות שהגנו על העיר.

בתקופה הערבית הקדומה, בתקופת [שלטון בית אומאיה](#) בירושלים (במאות השביעית והשמינית לספירה), נבנה במקום מבצר גדול בעל חצר פנימית. בחצר המצודה יש שריד של מגדל עגול שהיה חלק מהמצודה המוסלמית.

בתקופה הממלוכית, נבנה במקום מסגד אל-קלעה, ומעליו צריח. צריח עות'מאני זה נראה גם כיום.

השם "מגדל דוד", וכן הכינוי המוסלמי למצודה: "מחראב נבי דאוד" (محراب النبي داود), מקורם בפירוש נוצרי שגוי לכתבי [יוסף בן מתתיהו](#). למעשה, אין קשר בין המצודה לדוד המלך. במהלך המאה ה-19, כינו מבקרים מארצות המערב את צריח המצודה בשם שגוי זה וכך מכונה הצריח עד היום.

כנסיית הקבר (5)

כנסיית הקבר, מתוך: ויקיפדיה

כנסיית הקבר היא אחד המקומות הקדושים ביותר לעולם הנוצרי – המקום שבו, לפי המסורת, נצלב ונקבר ישו ואף קם לתחייה. אל מקום זה עולים לרגל מיליוני מאמינים נוצרים מכלל העדות והזרמים השונים שבנצרות. כנסיית הקבר בנויה מעשרות קפלות ואולמות תפילה ותחנות שונות ב"מסע הייסורים של ישו" – כולן מתבססות על מסורות שונות ביחס לאירועים שהתרחשו במקום במהלך צליבתו של ישו, קבורתו וחזרתו לחיים. הן התחנות האחרונות במסע המתחיל בראש הר הזיתים.

חוזה הכניעה, [אלעוהדה אלעומרייה- חוזה עומאר](#), נחתם בכנסיית

הקבר. החוזה ציין את הזכויות ואת החובות של תושבי ירושלים בעקבות כניעתם לכובשים המוסלמים. בחוזה, הבטיח הח'ליפה ביטחון לנפשם ולרכושם של תושבי העיר ולמבני הדת השונים, וכן חופש דת. בתמורה, קיבלו על עצמם תושבי העיר לשלם את מס אל-גזייה, מס הגולגולת: בשם אלוהים הרחמן והרחום. זהו כתב הביטחון שמעניק עבד האלהים עמר, מפקד המאמינים, לאנשי איליא (ירושלים) הוא נותן להם ביטחון, לרכושם, לכנסיותיהם,

לצלביהם, לחולה ולבריא, לכל בני דתם. לא ישכנו חיילים מוסלמים בכנסיותיהם. לא נהרוס את הכנסיות ולא נגרע דבר מן הכנסיות ולא מרכושן ולא מצלביהן ולא מכל דבר שהוא מנכסיהן. לא נאנוס את אנשי ירושלים להמיר את דתם ולא נפגע בהם לרעה. שום יהודי לא יגור עימם בירושלים. תושבי ירושלים חייבים בתשלום מס הג'יזה כפי שאנו

[כנסיית הקבר](#), יוטיוב

מטילים אותו על תושבי שאר הערים. תושבי איליא חייבים לסלק מקרבם את הצבא הביזנטי ואת המיליציות. לאנשים האלה אנו מבטיחים ביטחון בצאתם איליא, לגופם ורכושם, עד בואם למקום מבטחים. לרוצים להישאר בירושלים אנו מבטיחים ביטחון, אבל חלה עליהם חובת המס כמו על תושבי ירושלים. לתושבי ירושלים הרוצים להצטרף בגופם וברכושם לביזנטים העוזבים, לפנות

את כנסיותיהם ולנטוש את צלביהם, אנו מבטיחים ביטחון לגופם וגם ביטחון לכנסיותיהם ולצלביהם, עד אשר יגיעו למקום המבטחים שלהם... עדים לכך

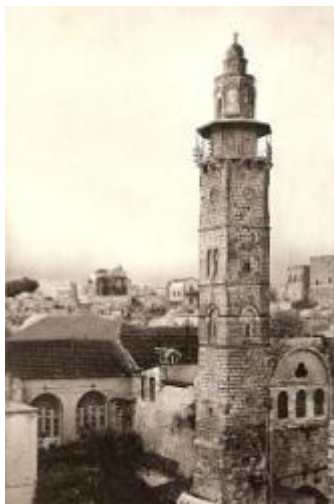
הם ח'אלד בן אל-וליד, [עמר בן אל-עאצ](#), עבד אל-רחמן בן עוף, [ומועאויה בן אבו ספיאן](#). נכתב בשנה החמש עשר [להג'רה](#).

האיסור על יהודים להתיישב בירושלים הכתוב בהסכם שנוי במחלוקת בין החוקרים. לפי מסמכים [מגניזת קהיר](#) – אוסף גדול של כתבי יד וספרים יהודיים שנכתבו בין המאה ה-9 והמאה ה-19 – ביקשו היהודים מעומאר רשות להתיישב בעיר, ולאחר התמקחות בין היהודים לפטריארך ירושלים, החליט עומאר להתיר התיישבות של 70 משפחות מטבריה בירושלים. וכך כתוב במכתב שתוארך למאה ה-11:

ונכנסו (היהודים) אל עומאר ואמרו לו: ומה שתצווה, ראש המאמנים כי יעברו לעיר זו מקרב עדת היהודים? אמר עומאר (אשמע) מה יריבכם אומרים (תחילה), אחר כך דברו אתם ואחר כך אומר לכם דברים שיפסיקו את המחלוקת ביניכם... אז אמר הפטריארך: יהיו העוברים, כולל משפחותיהם וילדיהם חמישים בית. ואז ענו לו היהודים: לא נהיה פחות ממאתיים בית. ונתארכה העמידה על המקח, עד אשר ציווה עומאר שיהיו שבעים בית... אז עבר מטבריה ומסביבתה אותם שבעים בית. (יורם ארדר, "ירושלים בתקופה הערבית הקדומה", בתוך: [תולדות ירושלים מחורבן בית שני ועד התקופה העות'מאנית](#), עמ' 54)

כיום, לעדות נוצריות שונות זכות על קפלות ועל חדרים שונים בכנסייה, וכל עדה שומרות בקנאות על זכויות אלה, המתבססות על סטטוס-קוו שקבעו העות'מאניים בשנת 1852. מפתח הכנסייה והזכות לפתוח ולסגור את הכנסייה נחשבים נכס בידי המחזיק במפתח, והוא לא יוותר עליו גם אם משמעותו סמלית בלבד. מסורות מוסלמיות טוענות שבזמן כניעת הביזנטיים למוסלמים, מסר הפטריארך את המפתחות לעומאר כדי שהוא יפתור סכסוכים פנימיים בין הנוצרים. עומאר מסר את המפתחות למשפחת נוסייבה. יש חוקרים המטילים ספק במהימנות מידע זה, אך עובדה היא שהמפתחות לכנסייה נתונות היום בידי משפחת נוסייבה ובידי משפחת ג'ודה, וכי הדבר מעיד כי השלטון המוסלמי אפשר את הפולחן הדתי של הנוצרים בכנסייה, אולם שלט בכנסייה באמצעות משפחות מוסלמיות.

מסגד עומאר בן אל-ח'טאב (مسجد عمر) (6), רחוב סנט הלנה

[צריח מסגד עומר](#)
[בתקופה הממלוכית,](#)
מתוך: ויקיפדיה

מסגד עומאר סמוך לכנסיית הקבר ברובע הנוצרי בעיר העתיקה ולא בכדי. לפי המסורת המוסלמית, במקום זה התפלל הח'ליפה המוסלמי עומאר בן אל-ח'טאב. כשביקר הח'ליפה בירושלים, הגיע לכנסיית הקבר. ומשהגיעה שעת התפילה, הציע לו הפטריארך סופְרוֹנְיוֹס להתפלל במקום שכן זהו מקום קדוש. הח'ליפה עומאר סירב להתפלל בכנסיית הקבר מחשש שהמקום יתקדש גם למוסלמים והם ירצו לעשות את הכנסייה למסגד, לכן יצא להתפלל בחוץ. במעשה זה, רצה הח'ליפה למנוע מלחמות וסכסוכים עתידיים על המקום.

את המבנה המקורי של המסגד הקים בנו של [צלאח א-דין](#), אל-מליכ אל-אפד'ל, בשנת 1193. ממבנה זה, שרד רק בסיס הצריח הקיים היום. המסגד קיבל את השם "מסגד עומאר" רק בתקופה העות'מאנית. חוזה עומאר כתוב על לוח שיש בחצר המסגד.

שער השלשלת (باب السلسلة) (7)

[שער השלשלת ב-1925,](#)
בתוך: ויקיפדיה

שער השלשלת הוא אחד משנים-עשר שערי גישה אל הר הבית, והוא נקרא בערבית "באב א-סֶלְסֶלָה". השער מורכב משני שערים: שער השלשלת ושער השכינה – שנקרא כך בגלל המסורת שבמקום זה התפללו היהודים. מול השער נמצא סביל מפואר קדום.

המסורת האסלאמית מציינת כי השער נקרא על שם שלשלת שהייתה תלויה בפתחו ושיוחסו לה תכונות צדק במשפט. הצדדים במשפט היו עומדים לפני השלשלת ומנסים לאחוז בה. מי שהצליח יצא זכאי בדין.

לפי תיאורו של [מוג'יר א-דין](#) (1491), ביקש הח'ליפה מהפטריארך שיוביל אותו אל מסגד דוד, והלה הוביל אותו ממקום למקום אחר עד שהביאו אל

הר הבית. בתקופה הביזנטית, היה הר הבית שומם ואף שימש מזבלה עירונית. גם מוג'יר א-דין תיאר את המעמד שבו הח'ליפה והפטריארך עמדו בשער הכניסה למתחם. תיאורו אינו מותיר מקום לספק ביחס למצב המקום שכן הוא מתאר כי הרפש שהיה בהר הבית גלש במדרון על מדרגות השער עד שהגיע כמעט לגג הפרוזדור, הפטריארך הודיע לעומאר שלא ניתן להיכנס למתחם אלא בזחילה וכך עשו השניים.

מתחם הר הבית, צילום: Andrew Shiva, בתוך: ויקיפדיה

עומאר והפטריארך ומלוויהם זחלו עד שהגיעו לרחבת הר הבית. עומאר הסתכל ימינה ושמאלה זמן ממושך ואז אמר: "אללה אכבר! חי נפשי, זהו מסגד דוד עליו השלום ששלח אללה תיאריו בפנינו כי הוא הוסע בלילה אליו" (תיאורו של מוג'יר א-דין, במאמר "כיבוש ירושלים על-ידי עומאר", בתוך: **ארץ ישראל ואתריה**, בעריכת אלי שילר, עמ' 26). עומאר פשט את גלימתו והחל לטאטא את המקום.

מתחם הר הבית נקרא בפי המוסלמים "אל-חרם אל-קודסי א שריף". הוא נמצא על הר המוריה והוא נמוך יחסית לסביבתו,

למעט שלוחת **עיר דוד** שמדרום להר. פסגתו מגיעה לגובה 743 מטרים מעל פני הים. הר הבית הוא כינוי להר המוריה, שמתחם **בית המקדש** היה בנוי עליו. משנת 691 ועד היום, נמצאים במתחם כיפת הסלע, מסגד אל-אקצא ו**מבנים משניים** נוספים.

לאחר שעומאר בן אל-ח'טאב קיבל את מפתחות העיר ירושלים, הוא ביקש מכעב אל-אחבר, יהודי שהתאסלם, להוביל אותו לסלע שממנו עלה הנביא מוחמד לשמים. השיב לו כעב: "כמה אמות מכותל הדמעות, מגיא בן הינום כך וכך אמות, אחר כך חפור ותמצאנו" (שם). מצאו אותו מלוכלך. ניקו אותו ונגלה להם. המשיך עומאר לשאול את כעב: "היכן, לדעתך, עלינו לקבוע את המסגד (או הקבילה לפי מסורת אחרת)? אמר: "קבע אותו מאחורי הסלע מצפוניו כדי לאחד את שתי הקבילות, קבילת משה וקבילת מוחמד." אמר לו: "אמרת זאת ברוח היהדות אבו אסחאק. החלק הטוב במסגדים הוא חלקם הקדמי." לכן בנה את המסגד בחלקו הקדמי (הדרומי) של הר הבית (שם עמ' 26-27).

החוקרים **ש"ד גויטיין ומ' גיל** סבורים שעוד בזמן ביקורו של הח'ליפה עומאר הושלם טיהורו של הר הבית בידי מוסלמים ויהודים והמקום שבו עמד בית המקדש הוכשר למקום תפילה מוסלמי. ייתכן שהיה זה בהשפעת כעאב אל אחבר, שלמרות התאסלמותו המשיך לדבוק במושגים יהודיים והציע לערוך את התפילה מצפון לאבן השתייה כדי שהמתפללים הפונים דרומה למכה יפנו אגב כך גם למקום שבו היה בית המקדש. עומאר התנגד להשפעה זו וקבע את מקום התפילה דווקא באזור הדרומי של ההר, היכן שנמצא כיום מסגד אל-אקצא.

הר הבית, שהיה שמם וחסר חשיבות בתקופה הצלבנית, חזר להיות אתר פולחן והתקדש גם לאסלאם. הבנייה בהר הבית התעצמה במיוחד בתקופת שושלת בית אומיה, שבראשה עמד **עבד אל-מלכ** – שהקים את כיפת הסלע בשנת 691. לאל-מלכ מייחסים גם את בניית מסגד האבן של אל-אקצא. המבנים המקוריים קרסו ברעידות אדמה, ובמשך השנים הוקמו מחדש ושוקמו. כיפת הסלע היא המבנה המוסלמי העתיק בעולם שעדיין בשימוש.

מסגד אל-אקצא (المَسْجِدُ الْأَقْصَى)

לפי המסורת המוסלמית, למקום זה הגיע מוחמד **במסעו הלילי** על סוסתו **אל-בוראק** ממכה לירושלים ומהר הבית עלה השמימה עם המלאך גבריאל.

[מסגד אל-אקצא](#), צילום: Andrew
Shiva, מתוך: ויקיפדיה

השם "מסגד אל-אקצא" נזכר בקוראן בסורת אל-אקסרא, שם נכתב: "השבח לזה אשר הסיע את עבדו עם ליל ממסגד אל-הראם אל מסגד אל-אקצא אשר בירכנו סביבו כדי להראותו מאותותינו הרי הוא הכול שומע והכול רואה (سبحان الذي أسرى بعبده ليلاً من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى الذي باركنا حوله لنريه من آياتنا إنه هو السميع البصير).

כיפת הסלע (قبة الصخرة)

[כיפת הסלע](#), צילום: תמר הירדני,
מתוך: ויקיפדיה

כיפת הסלע היא המבנה המוסלמי העתיק ביותר שנשתמר ללא שינויים מהותיים, והיא נחשבת מופת אדריכלי ואמנותי ואבן יסוד בתולדות האמנות והאדריכלות האסלאם. הכיפה נבנתה על מקומו של המקדש הרומאי יופיטר, אשר נבנה על מקומו של בית המקדש השני שנחרב בשנת 70 לספירה בעת שהרומאים כבשו את ירושלים. כיפת הסלע אינה מסגד במובן המקובל של המילה, אלא משכנו של הסלע, של [אבן השתייה](#), שנמצא במרכזו ושמעליו נבנתה הכיפה. לפי המסורת, מאבן זו נוצר העולם.

סלע זה הוא בעל חשיבות ליהודים גם משום שעליו עקד אברהם את בנו יצחק. יש הטוענים כי סלע זה היה בתחום קודש הקודשים במקדש, אך יש שחולקים על כך.

המסורת המוסלמית טוענת שמתחת לאבן נמצא קברו של האדם הראשון ושעל אבן זו עקד אברהם את בנו ישמעאל ושממנה עלה מוחמד השמימה במסע הלילה.

[חסיין מלך ירדן](#) תרם 8.2 מיליון דולרים מכספו לשיפוץ כיפת המבנה. לשם כך, מכר מנכסיו השונים, לרבות את ביתו בלונדון. הכיפה צופתה מחדש ב-5,000 אריחי זהב חדשים בשנים 1993-1994. בסיום הפרויקט, טס מלך ירדן במטוסו המלכותי מעל כיפת הסלע.

[כיפת הסלע](#), יוטיוב

ביבליוגרפיה מומלצת

- אלי, שילר (עורך) (1992), תולדות ירושלים מחרבן הבית השני ועד התקופה העותומאנית, ירושלים: אריאל.
- בהט, דן (1994), אטלס כרטא הגדול לתולדות ירושלים, ירושלים: כרטא.
- גויטיין, שלמה דב (תש"ס), היישוב בארץ ישראל בראשית האסלאם ובתקופת הצלבנים, ירושלים: יד בן-צבי.
- גיל, משה (1983), ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה (634-1099) (שלושה כרכים), תל-אביב: אוניברסיטת תל אביב.
- יהושע, פראוור (עורך) (תשמ"ז), ספר ירושלים – התקופה המוסלמית הקדומה 638-1099, ירושלים: יד בן-צבי.
- שור, נתן (1987), תולדות ירושלים, ב, שער יא, תל-אביב: דביר.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- [אבו תור על קו התפר](#) – כ-7 דקות, יוטיוב.
- [ארמון הנציב](#) – צילום אוויר 360 מעלות, כ-2 דקות, יוטיוב.
- [האסלאם בארץ הקודש](#) – והארץ הייתה תוהו ובוהו, כ-60 דקות, יוטיוב.
- [מסורות אסלאמיות על ירושלים בין יהדות לנצרות](#) – עפר לבנה-כפרי, קובץ PDF.